

† BÁTYAI JENŐ

A DUGONICS TÁRSASÁGRÓL

Dugonics András (Szeged, 1740 - Szeged, 1818) közelgő 250. születési évfordulója és a róla elnevezett társaság megalapításának 95. évfordulója időszerűvé teszi a város művelődéstörténetében fél évszázadon át jelentős szerepet betöltő Dugonics Társaság tudományos és irodalmi munkássága idézését. Az alábbiak a megalakulástól megszűnésig igyekeznek áttekinteni a Társaság főként tudományos misszióját.

Az 1879. évi nagy árvíz a régi Szegednek nemcsak házait mosta el, hanem régimódi, patriarchális társadalmi életét is. A város rekonstrukciója új szint adott a feltámadott Szeged társadalmának, pezsgőbbé tette, új elemekkel tarkította életét, s mint ahogy magát a várost palotás metropolisszá emelte, társadalmát is a nagyvárosiassághoz vitte közelebb a csendes kisvárosi életből. Az anyagi rekonstrukciót nyomon követte a szellemi, amelyben mindenestre tekintélyes része volt a sajtónak, de másfelől az is tagadhatatlan, hogy ennek a fejlődésére meg a társadalmi élet fellendülése hatott jótékonyan.

Kölcsönösen segítették egymást, s mindkettőt erősítette a támogatás. (1) A millenniumi építkezések tovább gazdagították a várost anyagiakban, de a szellemi élet is felgyorsult. (2)

A Szegedi Napló (továbbiakban SzN) egyik 1892. évi száma így ír: „Szeged intelligenciája bizonyára örömmel vesz tudomást arról, hogy a Dugonics Társaság megalakítása ismét napirendre került, és azt hisszük, hogy a lelkes szegedi közönség szívesen fogja támogatni azokat, akik e társaság létesítésével egy magasabb célt tartanak szem előtt. Azt, hogy Szegednek és vidékének irodalommal, tudománnyal foglalkozó férfiai egy szellemi központot alkossanak a második magyar városban, amely oly fontos közművelődési és magyarosító hivatást teljesít, és amely minden jó hazafi meggyőződése szerint a harmadik egyetem székhelyéül van jelölve.” (3)

A Társaságot 1892. október 11-én a Városháza közgyűlési termében megalapították, az igazgató tanáccsal és szakosztályokkal együtt. Jelen előadás nem bocsátkozhat a Társaság történetének összefoglalására, csupán visszpillantást adhatok múltjának kiemelkedő eseményeire. Nem sorolhatom fel a „Dugonicsosokat”, a társaság rendes, tiszteletbeli és vidéki

tagjait, sem az előadóművészeket, akiknek száma a több, mint fél évszázad alatt elérte a 700-at.

A felolvasó üléseken leginkább 4-4 előadást tartottak, így ezeket sincs módomban részletezni. Bővebb betekintést „*A Dugonics Társaság ötven éve*” c. kiadvány ad. A 38 alapító tag közül a legfőbbek a következők: *Békefi Antal, Csonka Ferenc, Kálmány Lajos, Kovács János, Kulinyi Zsigmond, Lázár György, Lupcsey Ádám, Löw Immanuel, Magyar Gábor, Milkó Izidor, Palotás Fausztin, Pósa Lajos, Reizner János, Sebők Zsigmond, Szeremley Sámuel, Szűcs Mihály és Varga Ferenc* (4).

A Társaság 1892. november 20-án — éppen ma 92 éve — ünnepi műsorral lépett a közönség elé. A bölcsőnél akkor a fővárosi és vidéki irodalmi társaságok (Petőfi-, Kisfaludy-, Szigligeti-, stb.) bábáskodtak. Az ünnepi előadás kiemelkedő szereplője *Mikszáth Kálmán* volt. A Társaság első évkönyve 1893-ban jelent meg, majd követik a többiek (1899-ben a hetedik s egyben az utolsó, ettől kezdve csak a főtítkári jelentéseket nyomtatták ki), és kiírják az első irodalmi pályázatot, többek között *Dugonics András élete és művei* c. irodalom- és tudománytörténeti monográfiára. (5)

Az 1894. évben 26 felolvasóülést tartottak, és ebből 11 természettudományos, pl. *Csonka Ferenc az Alföld ivóvizeiről, Löw Immanuel botanikáról, Homor István Szeged földrajzáról, Vigh Albert Szeged építészetéről, Gelléri Mór a közgazdasági helyzetről*, mások az 1879. évi nagy árvíz 15. évfordulóján mondták el a védekezés legújabb módszereit. Érdekes említésre, hogy 1897-ben *Urbán Juvenális* tartott előadást a szocializmusról. (6) A város kiváló képességű fizikusa, ekkor a szegedi főreálgymnázium igazgatója, *Homor István* tart előadásokat a röntgensugárzásról (1897). Ugyanakkor tartja székfoglaló beszédét *Semsey Andor, Schmidt Sándor* műegyetemi professzor, aki Szegeden született és *Bamberger Géza*.

A századfordulótól kezdve a Társaság mind több országos mozgalmat indít. Vagyona 1908-ban meghaladja a 30 ezer koronát, így megsaporodtak a kiadványok és a pályadíjak, kevésbé a tudományos, inkább az irodalmi művekre. Ez idő tájt foglalkozik *Homor a drótnélküli táviratozással, Szűcs Mihály Szeged mezőgazdaságával* (1911-re kiadják e témáról írt könyvét is) (7), előadást tart *Lechner Ödön* a szecesszióról és három szegedi házáról, a szegedi születésű *Huszka Jenő* a zenei műveltségről. Foglalkoznak *Vedres István* munkásságával (8), előadást tartanak a gyógyszerekről, a földgáz kérdéséről (Farkas Árpád, aki ekkor még szegedi városi mérnök), a szakoktatás problémáiról (Kótay Pál). Általában mondható, hogy *Magyar Gábor*, a szegedi piarista gimnázium igazgatójának tudományos osztályelnöksége alatt igen fellendült az ilyen tartalmú munka. Herman Ottót többször is megnyerte a Társulat számára. (9)

Erdemes említésre az a tudománytörténeti tény is, hogy a Társaság 1918. január 8-án tartott ülésén *Röck Iván*, a szegedi folyammérnökség főmérnöke, a Zürichben kiművelt mérnökfiú ezeket mondta: „*Indítványozom, hogy szakértőt hívjanak Szegedre, aki előadást tartana arról, hogy van-e és mennyi földgáz Szegeden, és milyenek az értékesítési és kitermelési feltételek Szegeden? Valószínű, hogy Algyő környékén eredményes lenne fúrás.*” (Ekkor már a Mérnök- és Építész Egylet szegedi osztálya is foglalkozott e kérdéssel. (10) A földgáz kutatás megindításában *Somlyódy István* ítéltáblai bírő is sokat fáradozott. *Röck Iván*ról érdemes megemlítenünk, hogy *Munkácsy Mihály* unokaöccse volt, és Szeged legszebb szecessziós épületét *Magyar Ede* — a magyar Gaudi — családja és az ő számára tervezte (1907-ben felépült). *Pávai Vajna Ferenc*, a kiváló hidrogeológus 1927-ben a szegedi Anna ásvány- és gyógyvíz feltárásakor is felhívta a figyelmet a szegedi szénhidrogén-vagyponra. Végül 1965-ben egy hévízkút fúrása közben Algyőn feltört a kőolaj. (11)

Inter arma silent musae... Ez idő tájt a Társaság inkább belügyeivel foglalkozik, majd 1918-tól kezdődően egy-egy ülésüket kiviszik Szeged környéki területre, Alsó- és Felsőközpontra, Röszkére, hogy a kulturális kapcsolatokat így mélyítsék a város és falu között.

Az ülések száma 1920-tól ismét szépen gyarapszik. *Soós Aladár* építésmérnök előadást tart a szegedi szecesszióról. A következő évben eléri a megalakulástól számított 220. felolvasó ülést. (12)

A huszas évektől ismét fellendül a társasági élet. A Kolozsvárról idekerült tudományegyetem professzorai örömmel lépnek a Társaságba, s munkásságukkal új színfoltot és szélesedő természettudományos szerepet adnak a Dugonics Társaságnak. Ekkortájt lesznek tagok: *Apáthy István, Csengery János, Csefkó Gyula, Solymossy Sándor, Gulácsy Irén, Mészöly Gedeon, Sík Sándor, Cholnoky Jenő*. A helyiek közül: *Balla Jenő, Domokos László, Banner János, Réti Ödön, Tonelli Sándor, Lugosi Döme, Bibó István, Buday Árpád, Czögler*

Kálmán, Zolnai Béla, Firbás Oszkár, Kiss Ferenc, Farkas László és Tettamanti Béla — hogy csak a jelentősebbeket említsem. Ünnepségek keretében emlékeztek meg a nagy árvíz 50. évfordulójáról, emléktábla avatással egybekötve (a körtöltésen). A Társaság 1933-ban lép kapcsolatba a *Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumával*, s ettől kezdve jutnak szóhoz Radnóti Miklós, Buday György, Ortutay Gyula, Baróti Dezső és mások.

Az új elnök 1933-tól Várady Imre egyetemi tanár. És tovább jönnek az új „Dugonicsosok”: Eperjessy Kálmán, Moór Elemér, Ábrahám Ambrus, Szent-Györgyi Albert, Bartucz Lajos, Kanyó Béla, Madácsy László, Greguss Pál, Pálffy-Budinszky Endre, de tovább is sorolhatnám.

A Társaság elnöke 1940-1944 között Banner János, 1945-48-ig Sík Sándor. Sík Sándor 1945-ben eltávozik Szegedről, így a Társaság vezetését háromtagú alelnök triász veszi át: Bálint Sándor, Beretzk Péter és Sz. Szigethy Vilmos. A kormányzat Marót Károly egyetemi tanárt bízta meg a tagság felülvizsgálatával. Az igazolás során három tagot töröltek. Ezt követően a Társaság tovább működik. A *Szegedi Nemzeti Színházban*, 1948-ban utolsó nagy előadáson az ünnepi beszédet Ortutay Gyula tartotta. A legutolsó (372.) ülés ez év június 6-án volt.

Ettől kezdve szünetelt a Társaság működése, majd a kormány végzése a Társaság megszüntetéséről 1952. március 19-én érkezett meg Szegedre. (13)

A *Dugonics Társaság* legfőbb érdeme az volt, hogy sokat tett Szeged irodalmi hagyományainak, tudományos életének, helytörténetének tudatos formálásáért, elsősorban felolvasásaival, rendezvényeivel és kiadványaival. Segítette a fiatal tehetségeket.

A *Dugonics Társaság* kettős célú, irodalmi és tudományos tömörülés volt, s ebbéli működését tekintve irodalmi arculata erősebb, természettudományos tevékenysége másodlagosnak bizonyult. De meg kell említenünk azt a tényt is, hogy az 1921-ben idetelepített tudományegyetem professzoraival és vezető tudományos munkásaival ez a vonal is felzárkózott (Riesz Frigyes, Haar Alfréd, Szabó Zoltán, Fröhlich Pál, Bay Zoltán, Ortutay Rudolf, Müller Vilmos, Bruckner Győző és mások.)

Szeretem Móra Ferenc tárcacikkeit, mert mindegyik úgy mosolyog rám, mint egy szép virágcsokor. Móra így írt a *Dugonics Társaságról*: „Voltak tagjai között szikrázó fényű csillagok, amelyek soha ki nem égnék, de voltak hullócsillagok is, amelyek hamar elpörnyésedtek...”

Úgy gondolom, a napjaink polarizált világában szükség lenne a *Dugonics Társaságra*, amely integrálni tudná a művészeteket és a tudományokat a város javára.

Elnökök:	Lázár György	(1892-1915)
	Kegyeleti interregnum	(1915-1917)
	Szalay József	(1917-1937)
	Várady Imre	(1938-1940)
	Banner János	(1940-1944)
	Sík Sándor	(1945-1948)
Főtitkárok:	Békefi Antal	(1892-1904)
	Móra Ferenc	(1904-1907) (mint helyettes)
	Tömörkény István	(1907-1917)
	Móra Ferenc	(1917-1926)
	Banner János	(1926-1936)
	Diósi Géza	(1936-1940)
	Firbás Oszkár	(1940-1944)
	Aldobolyi Nagy Miklós	(1945-1948)

A *Dugonics Társaság* irodalmi tevékenységét csak itt-ott említettem. Erről más feldolgozások és a napilapok részletesen tájékoztatnak. (16 17 18)

Jelen előadásom inkább csak a természettudományos és közművelődési programokról igyekezett tájékoztatást adni.

Forrásjegyek

- /1/ Bányai Jenő: Szeged város újjáépítése az 1879. évi árvíz után: Hidrológiai Közöny 1979. /6/ 270-273. p.
- /2/ Bányai Jenő: Az újjáépítés krónikája. 9. A milleniumi építkezések. DM 1979. 03. 28.
- /3/ A Dugonics Társaság megalakítása SzN 1982. 09. 22.
- /4/ Szerkesztő: A Dugonics Társaság ötven éve.
Firbás Oszkár: Ötven titkári jelentés. Szeged, 1943. A Dugonics Társaság kiadása.
- /5/ Prónay Antal: Dugonics Antal életrajza. Szeged, 1903. A Dugonics Társaság kiadása.
- /6/ Csongor Győző: Emlékezés a Dugonics Társaságra. Somogyi-könyvtári Híradó 7. 125-126., 1969.
- /7/ Szűcs Mihály: Szeged mezőgazdasága. Szeged, 1911. A Dugonics Társaság kiadása.
- /8/ Farkas László: Vedres István élete és közgazdasági jelentősége 1765-1830. Bp., 1930. (Köny. a VIII. ker. Vas utcai felső kereskedelmi fiúiskola értesítőjéből. (Tehát az első alaposabb munka Vedresről 20 év múltán jelent meg.)
- /9/ Magyar Gábor: MÉL I. 120. p. Bp. 1969. Akadémiai Kiadó és a „Piar” évkönyvei.
- /10/ Oltvai Ferenc: Szeged múltja frott emlékekben. Szeged, 1968., 211-212. p.
- /11/ Bányai Jenő: Húsz éve találták. Szeged szénhidrogénvagyona. DM 1985. 07. 08.
- /12/ Csongor Győző: i.m. 128. p.
- /13/ Csongor Győző: i.m. 129. p.
- /14/ Móra Ferenc: Szegedi tulipános láda. Magvető Kiadó, Bp., 1964., 32. p.
- /15/ Csongor Győző: i.m. 130. p.
- /16/ Csongor Győző: i.m. 126-127. p.
- /17/ Kovács János: Szeged és népe. Szeged. 1903. A Dugonics Társaság Kiadása.
- /18/ Kulinyi Zsigmond: Szeged új kora. Szeged, 1901., 471. Szeged Város kiadása.